

Bosnalı Kadın Şairlerin Gözünden Savaşa Bakmak¹
Bosnia Women Should Be Warning From The World

Sibel BAYRAM*

Özet

Alman dilinde "Balkanisierung" olarak kullanılan "Balkanlar, Balkanlaşma" terimleri parçalanmışlığı, bölünmüşlüğü ifade eder. "Geri kalmışlık, ilkelik, trajedi, dehşet" kelimeleriyle de anılan Balkan coğrafyasının imajının düzeltilmesi ve Avrupa'nın bir parçası olduğunun vurgulanması için "Güneydoğu Avrupa" terimi son dönemlerde tercih edilmiştir. Farklı ırkları, dinleri coğrafyasında barındıran bu topraklarda savaş da karmaşa da eksik olmamıştır. Altı federe cumhuriyetten oluşan Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti 1980 yılında Tito'nun ölümüyle birlikte etnik ayrımcılık başlar ve parçalanmaya doğru yol alır. Bunun sonucunda başlayan Bosna savaşı, modern tarihin en acı verici, yıkıcı savaşlarından biri oldu. Savaşlarda, en çok kadınların ve çocukların olumsuz etkilendiği bir gerçektir. Her şeyi yok eden, ortadan kaldıran savaşlar, kuşkusuz en önemlisi insan hayatını yok etmektedir. Savaşların karar mekanizmasında yer almadıkları halde, savaşın en büyük mağdurları kadınlar olmaktadır. Kuşkusuz; ilhamını hayattan alan şairlerde de savaşta hayatları yok olan kadınları ve savaşın geride bıraktıklarını görebilmekteyiz. Çalışmamızda; 1992 yılındaki Bosna savaşının yıkıntılarını, Bosnalı kadın şairlerin yazmış oldukları şiirleri irdeleyerek tespit etmeye, savaşın geride bıraktıklarını, kadınların değişen hayatlarını, ruhsal durumlarını ve çaresizliklerini onların gözünden irdelemeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: *Bosna Savaşı, Kadın, Bosna-Hersek, Şiir.*

Abstract

The terms "Balkans, Balkans" used as "Balkanisierung" in German language means fragmentation, division. The term "Southeast Europe" has recently been favored in order to emphasize that the image of the Balkan geography, which is also referred to by the words "backwardness, primacy, tragedy, horror," and the emphasis on being part of Europe. In these lands that harbor different races, religions, geography, the battle is not missing. With the death of Tito in 1980, the Socialist Federal Republic of Yugoslavia, which is composed of six federated republics, ethnic discrimination starts and moves towards disintegration. The Bosnian war that began as a result of this was one of the most painful and destructive wars in modern history. In this complexity, it is a fact that women and children are most affected. The wars that destroy everything, and remove them from the midst, undoubtedly destroy the human life most importantly. Even if the war were not involved in the decision-making process, the greatest victims of the war are women. No doubt; we see the women who have lost their lives and leave behind the war in poems that take inspiration. In our work; We will try to investigate the destruction of the Bosnian war of 1992 by examining the poems that Bosnian women poets have written, to leave behind the war, to explore the changing lives, mental conditions and desperation of women.

Keywords: *Bosnian War, Women, Bosnia and Herzegovina, Poetry.*

¹ Bu metin; 1. Uluslararası Balkanlarda Türk Kadını Sempozyumu (7 Mart 2018-İzmir)'nda sunulan ve "özet" olarak yayımlanan bildirinin güncellenmiş tam metninden müteşekkildir. Tam metin daha önce yayınlanmamıştır.

*Dr. Öğr. Üyesi, Düzce Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

E-posta: sibelbayram02@hotmail.com, Orcid: 0000-0001-5934-4172

Balkan/Balkanlaşma/Balkanizm

Avrupa'nın bir parçası olan Balkan yarımadası, tarih boyunca aslında Avrupa'nın ötekisi olmuştur. Avrupa hiçbir zaman Balkan coğrafyasını tam olarak kabul etmemiştir. Ancak "Balkanlar ya da Balkanlaşma" aslında daha çok parçalanmışlık, bölünmüşlüğü ifade eder. "Alman diline 'Balkanisierung' olarak giren ve "büyük siyasal ve ekonomik birimlerin parçalanması" olarak tanımlanan kavram, tarihsel bağlamı içinde ele alındığında büyük devletlerin rekabeti sonucunda birbirleriyle savaşan Balkan devletlerinin durumunu ve Osmanlı Devletinin ardından bölgede hüküm süren anarşiyi ifade etmekteydi." (Arısoy, 2013:83) Dolayısıyla "Balkanlaşma" (Balkanizasyon) Balkan yarımadasındaki devletlerin parçalanıp küçülmesi ve ayrışmasıyla eşdeğer kullanılmıştır. "Fransız ansiklopedisi Büyük Larousse'un aşağı yukarı aynı dönemde yayınlanan baskısında ise, "aynı idari ve siyasal yapı içinde yer alan coğrafi bir bütünlüğün parçalanma süreci" olarak tanımlanır." (Arısoy, 2013:83-84) Balkanlaşma aynı zamanda geri kalmışlığın, ilkeliliğin de bir ifadesidir.

Balkanlardaki karışıklık, Balkan savaşlarında gün yüzüne çıktı. I. ve II. Balkan savaşları, uluslararası barış için Carnegie Vakfı tarafından bir inceleme başlatılmasına yol açtı. Vakıf, savaşın nedenlerini araştırmak için bir komisyon kurar ve 1914 yılında raporunu yayımlar. "Baron Estournelle de Constant birinci ve ikinci Balkan savaşlarını birbirinden ayırdı. İlki savunmaya yönelik bir bağımsızlık savaşıydı, şiddete karşı yüce başkaldırı ve genelde güçsüzün güçlüye karşı ayaklanmasıydı... İşte bundan dolayı uygar dünyada alkışlandı ve destek oldu. İkincisi hem yenenin hem de yenilenin maddi ve manevi açıdan yenik düştüğü fırsatçı bir savaştı." (Todorova, 2003:18) Her iki savaş da çok fazla kaybin verilmesine sebep olur.

1960'larda ABD büyükelçiliği görevini yürütmüş olan George Kennan, Balkanlardaki savaşsal durumun nedenini tarih öncesi köklere bağlar ve bunun tarih öncesinden Balkanlara miras kalan genetik bir durum olduğunu savunur. "Karşı karşıya kaldığımız acı gerçek şu: Eski çağlardaki gelişmelerin yalnızca Türk egemenliği dönemindeki değil, ondan önceki gelişmelerin sonucu, Avrupa kıtasının güneydoğusuna, Avrupalı olmayan ve bugüne dek Avrupalı olmama niteliğini büyük ölçüde koruyan bir medeniyetin hâkim olmasıdır" (Akt. Todorova, 2003:22)

Kennan, Balkanları ilerlemeye kapalı yeniliğe, değişime karşı direnen geri kalmış bir bölge olarak görmektedir. Bu algı sonraki zamanlarda da devam edip Balkanlar, hiçbir zaman tam olarak Avrupa'nın bir parçası olarak görülmez. Avrupa ile Asya arasında bir köprü vazifesini gören, tam anlamıyla uygarlaşmamış, gelişmemiş, Doğu olmamakla birlikte Batı toplumunda da yer alamayan bir bölgedir. Balkanlarda bulunan Romenler dahi kendilerinin Balkanlı olarak anılmalarından rahatsızlık duyarlar. Birinci Dünya savaşını anlatan John Reed, "Bir Romen'i kızdırmak isterseniz ülkesinin bir Balkan devleti olduğunu söyleyin. Yeter. Balkan! diye haykırır ve 'Balkan! Romanya, bir Balkan devleti değildir. Bizi yarı-vahşi Yunanlılarla, Slavlarla nasıl karıştırırsınız! Biz Latin'iz.'" der. (Todorova, 2003:102) Kötü bir imaja sahip olan Balkanlar, "trajedi, kaynayan kazan, dehşet" gibi tanımlamalarla anılan bir bölge iken son zamanlarda daha çok "Güneydoğu Avrupa" şeklinde adlandırılarak bu olumsuz algı ortadan kaldırılmaya çalışılmaktadır. Karışıklığın eksik olmadığı bu topraklarda doğal olarak savaş her dönem kaçınılmaz olmuştur. Savaş beraberinde sosyal, ekonomik ve siyasal değişimi meydana getiren bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Savaş Olgusu ve İnsan

İnsanlık tarihini oluşturan en önemli olgulardan biri savaştır. İnsanoğlunun yeryüzüne ayak basmasından bugüne kadar geçen sürece bakıldığında dünyaya yön veren bütün önemli olayların savaşların tarihleriyle paralellik gösterdiği göze çapmaktadır. En geniş anlamlarıyla savaş; "1. Devletlerin diplomatik ilişkilerini keserek giriştikleri silahlı mücadele, harp, cenk, cidal. 2. Uğraşma, kavga, mücadele, 3. Bir şeyi ortadan kaldırmak, yok etmek amacıyla girilen mücadele." (TDK Türkçe Sözlük)

Kuşkusuz bütün savaşların siyasi, ekonomik, dinî birçok sebepleri olmuştur. Fakat denilebilir ki savaşların doğmasındaki en büyük sebep devletlerin çıkarlarının ters düşmüş olmasıyla birlikte ortaya çıkan anlaşmazlık durumudur. Kapitalizmin boyut değiştirerek gelişmeye, ilerlemeye devam ettiği günümüzde de devletlerin ulus ötesi çıkarları bu durumu örnekler niteliktedir. Karşı konulamayan bu gerçeklik karşısında birçok filozof ise savaşların haklılığı veya doğruluğu noktasında farklı görüşler ortaya koymaya çalışmıştır. Graham'a göre; *"Savaş 'iyidir', 'kötüdür', 'kötü olsa da haklı biçimleri vardır'. Bunlar militarizm, pasifizm ve haklı savaş görüşlerine tekabül ederler."* (Demirbaş,2017:889) Militarizm grubunda olup savaşı iyi bulan düşünürlerin yanında, pasifizm grubunda değerlendiren ve savaşı kötü bulan düşünürler de bulunmaktadır. Bununla birlikte savaşın kötü olduğunu kabul edip gerekli durumlarda olması gerektiğini savunan düşünürler de bulunmaktadır. Hegel, savaşı bazı durumlarda devletler için olağan bir durum olarak görür.

"Hegel'in Hukuk Felsefesinin Prensipleri'nin 334. paragrafında belirttiği gibi 'devletler arasındaki anlaşmazlıklar... özel iradeleri bir anlaşma zemini bulamadığı takdirde, ancak savaşla giderilebilir.' Diğer yandan tarihin 'geçmişin devletleriyle geleceğinkiler arasında durmadan yapılan bir savaştan ibaret' olduğunu belirtir. Demek ki, Hegel savaşı devletler arası anlaşmazlıkların çözümü için olağan bir araç gibi görmektedir ve bu anlamda görüşleri realist kurama çok yakındır." (Yalvaç, 2009:27)

Devletler arasında her zaman sorunların olacağını bu sorunların da düşman yaratacağını ifade eder. Erasmus ise savaşı reddetmiş, pasifist grupta yer almıştır. Erasmus, *"Bir insan terazinin bir kefesine savaşın yararlarını, öbür kefesineyse zararlarını koyup tarttığında adaletsiz bir barışın adil bir savaştan çok daha iyi olacağını görecektir"* (Demirbaş, 2017:901) Erasmus "Savaşa Karşı" adlı eserinde savaşa karşı görüşlerini belirtir. Savaşın insana ızdırap verdiğini, mahvettiğini ifade eder.

Savaş, Kadın ve Şiir

Her şeyden önce ekonominin ve güvenlik duygusunun bu derece önemli olduğu bir dünyada bütün değişen boyutlarına rağmen savaşların devam ettiği ve edeceği kaçınılmaz bir gerçekliktir. Fakat her ne kadar "haklı savaş" felsefesinde, savaşları meşrulaştıran gerekçeler ortaya konulmaya çalışılsa da teorilerin pratikte yeterli gelmediği ve çoğu zaman savaş hukukuna uyulmadığını söylemek mümkündür. Uluslararası insan haklarının gözardı edildiği bu durumlarda silahlı unsurların yanında sivillerin; özellikle de kadın ve çocukların maruz kaldığı olumsuz durumlar savaşın yıkıcılığındaki en önemli göstergelerdendir. Kadın toplumun devamını sağlayan, toplumu etkileyen ve ondan etkilenen bir varlıktır. Toplumsal yapının temel parçasıdır. Kadın bazen özne bazen de nesne konumundadır. Öznellik ya da nesnellik toplumsal değişime ve gelişime, durumlara bağlı olmuştur.

Kadın ile erkek arasındaki biyolojik farklılık eşitsizlik anlamına gelmemekle beraber ataerkil zihniyet bu durumu kadına karşı kullanmakta ve kadının statüsü ikincil durumda kalmaktadır. Cinsiyet biyolojik olarak erkek ve kadın olması anlamına gelirken toplumsal cinsiyet toplumun kadın ve erkeğe yüklediği anlamları içerir. Yüklenen anlamlar ise daha çok birbirini dışlama üzerinde kuruludur. *"Erkeğin akli, uygarlığı ve kültürü temsil ettiği ve bu nedenle tartışmasız daha üstün olduğu varsayılırken; kadının bedeni, duyguları ve doğayı temsil ettiği öne sürülür. Böylece kadın bedene, maddeye, doğaya indirgenmiş, onunla birlikte de doğanın kendisi ve insanın soyu üretme yetisi küçümsenmiş olur."*(Berktaş, 2004:3) Dünyanın yönetiminde, gidişatında ikinci plana itilen kadın, erkeğin ürettiği politikaların da kurbanı olmaktadır.

Tarihte adı sürekli savaşlarda anılan Balkan yarımadasında uzun yıllar Tito'nun hâkimiyetinde Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti uzun yıllar güçlü bir devlet olarak varlığını sürdürür. 1980 yılında Tito'nun ölümünden sonra "Dönüşümlü devlet başkanlığı" sistemi uygulanarak her millet, birer yıl cumhurbaşkanlığı görevini yapar. Ancak bu sürede etnik çatışmalar su yüzüne çıkmaya başlar

ve 1991 yılında Hırvatistan ve Slovenya bağımsızlıklarını ilan ederler. Slovenya ve Hırvatistan'dan sonra Kosova, Vojvodina, Sancak bölgeleri de bağımsızlıklarını ilan etmek isterler. 192 yılında Bosna'nın da bağımsızlığını ilan etmesiyle birlikte Bosna savaşı başlar. Bosna savaşı Boşnak Müslümanlar için bir trajedi yaratır. Mary Edith Durham Balkan savaşları için:

"Savaş sona ermişti. Başından sonuna dek kendime şunu söyledim. 'Savaş öyle ahlak dışı, öyle aşağılayıcı, günahlarını bağışlatacak unsurlardan öylesine yoksun ki Batı Avrupa'da bir savaş yaşanması olanaksızdır' Bu acımasız deneyim sırasında kendimi bununla avutturdum. Savaş, insan soyunun en aptal yanlarını ortaya çıkarır, iğrenç, hayvani gaddarlık kendine erdem süsü verir. Balkan Slavlarına ve onların bozulmuş Hıristiyanlığına gelince, bana öyle geliyor ki bütün uygarlık ayağa kalkıp onları daha çok vahşetten alıkoymalı" (Todorova, 2003:22)

Hayattan ilham alan hatta 19. yüzyıla kadar bir taklit (mimesis) olarak görülen sanat, insanoğlunun en trajik durumu olan savaşı da konu etmiştir. Şiirlerde de savaşın yıkıcılığı, trajedisi ele alınır. Savaşı yakından tanıyan Bosnalı kadın şairlerin şiirlerinde de savaş damıtılmıştır. Kadın şairlerin mısralarına bakıldığında acı, kaybolmuşluk, çaresizlik ve çaresizliğin getirmiş olduğu umutsuzluk hallerinin sinmiş olduğu görülür. Eller, gözler en zayıf, en umutsuz hâlin temsilcileri olurlar.

Bosnalı Kadın Şairlerin Şiirlerinde Savaşın Görünümü

Naše Snove Ne Čitajte U Sanjaricama

Pored ostalog

U snovima Sarajlija

Voće je naprosto voće

U snovima Sarajki

Mrkva je samo mrkva

U snovima djece

Ubice su zaista ubice

Za tumačenje naših snova

Ne tražite sanjarice

Između sna i jave

Kod nas nema granice

Mi smo super stvarni

I super nadrealni

Mi smo estetski pravac

Koji se ispisuje

Krhotinama tijela

Od ponekog našeg mrtvog

Leša uopšte nema

Artiljerijski usitnjen

Odletio je pravo u nebo

Samokrik

BiseraAlikadić

Rüyalarımızı Rüya Kitaplarında Okumayın

Her şeye rağmen,
Saraybosnalıların (erkeklerin)
rüyalarında,

Meyve sadece meyvedir.

Saraybosnalıların (kadınların)
rüyalarında,

Havuç sadece havuçtur.

Çocukların rüyasında,

Katiller sadece katillerdir.

Bizim rüyalarımız için

Rüya kitapları aramayın.

Rüya ve gerçeklik arasında

Sınır yok.

Biz gerçeğiz	Ağır silahlarla parçalanmış,
Ve gerçeküstüyüz.	Direk semaya uçtu
Biz sanatın ekolüyüz,	Sadece çığlık.
Beden parçalarıyla yazılan.	
Kimi öldürülenlerimizden	
Beden yok.	

1939 yılında Bosna-Hersek'te Podhum'da doğan Bisera Alkadiç Çağdaş Boşnak Edebiyatının önemli kadın şair ve yazarlarından. *Naše Snove Ne Čitajte U Sanjaricama* adlı şiirinde savaş ve savaşın bıraktıklarını konu edinir. Saraybosna'daki savaşı „biz“ diliyle ifade eden şair, gerçek ve rüya arasında sınır olmadığını belirtir. Saraybosnalılar, hayatlarında yaşadıkları her durumu, rüyalarında da bir kez daha yaşarlar. Çocukların rüyalarında sadece „ubice“ (katiller) vardır. Çocuk saflığı masumluluğu temsil ederken katil suçu canılığı temsil eder. İkisi aynı karededir. Çünkü var olan savaş, çocuğun dünyasına katili sokmuştur.

Türk Dil Kurumu'na göre rüya “gerçekleşmesi imkânsız durum, hâl”dir. “*Freud’a (1899/1996) göre rüyalar gizil istek ve güdülerin bilinçdışı süreçte kabul edilebilir açık içeriklere dönüştürülmesiyle enerji boşalımı sağlar ve telafi edici işlev taşır. Jung, Freud’un telafi edici görüşüne karşı çıkararak rüyaların sadece telafi edici işlev taşımadığını, aynı zamanda uyanık yaşantılardaki psikolojik hali tamamlayıcı işlevi olduğunu da savunur.*”(Güven,2015:17) Bireyin içinde bulunduğu toplum ve günlük yaşamı, gördüğü rüyalar üzerinde etkili olmaktadır. Yaşanılan sorunlar başa çıkılmayan durumlar, bireyin rüyalarına yansır.

“*Soykırımında en az bir yakınını kaybetmiş mülteciler ile karmaşık yas rüya temalarının araştırıldığı bir çalışmada travma anı (şahit olunan ya da anlatılan), kaybedilen yakınların ziyareti ve kaybedilen yakınlarla ait nostaljik anı temalarının ortak rüya temaları olduğundan söz edilmektedir. Karmaşık yas rüya temalarının incelendiği bir başka çalışmaya göre ise özellikle aile üyesi kayıplarından sonra gelişen karmaşık yas geliştiren bireylerin normal gruba göre daha çok ailesel ve daha az sosyal etkileşim temalı rüyalar görmekteyler.*”(Güven,2015:19)

Şiirde, bize rüyalarımızı anlamak için rüya tabiri kitaplarına gerek yok derken “Ne tražitesanjarice” yaşanılanlar, insanların rüyalarında bir kez daha yaşanılmaktadır. Her şey gerçektir, hayali bir hiçbir şey yoktur. Gerçeğiz hatta gerçeküstüyüz (Mi smosuperstvarni, I supernadrealni) O kadar gerçek ki, savaşta bombalanan bedenler artık gerçek olmaktan çıkmıştır. Çünkü geriye bedenleri dahi kalmamıştır. Bedenlerinin parçaları vardır. Şiir, çığlık “krik” kelimesiyle bitirilmiştir. Sadece çığlık kelimesinin kullanılması ise çaresizliğin göstergesidir. Bireyin bedeninden, hayatından, yaşanılanlardan geriye sadece çığlık kalmıştır. Şahit olanların çığıdır.

Nježnost Nad Zgarištem

Tako si mala
U mojoj glavi,
Pred mojim očima,
Kao kućica zaptice.
Grlim te srušenu,
Grlim svoj prošli život
U tebi,

Lijep i snažan poput

Mladoga moreplovca

BiseraAlikadić

Harabenin Başında Şefkât

Çok küçüksün

Kafamda.

Gözlerimin önünde

Kuş yuvası gibi.

Yıkılmış halinle sarılıyorum sana

İçinde geçmiş olan hayatımı.

Güzel ve güçlü

Genç denizci gibi.

“Bachelard, “Mekânın Poetikası” isimli eserinde ev, yuva, kabuk kavramlarından yola çıkarak en ilkel imgelemlerle mekânı açıklamaya çalışır. Kaplumbağanın, istirdiyenin, çekirdek içinin kabuğu, kuşun yuvası, insanoğlunun kendisi için yaptığı evi ve inşa ettiği çevresi yaşamı mümkün kılan mekânlardır.” (Özdemir, 2006:3) Bireyin içinde yaşadığı mekân hem bireyin kendini var ettiği hem de toplumsal önemi olan sembolleri, anlamları içeren fiziksel çevredir. BiseraAlikadić'a ait olan diğer bir şiir *NježnostNadZgarištem*(Harabelerin Başında Şefkat) şiirinde mekân ve insan arasında ilişki kurulmuştur. “Harabelerin Başında Şefkat” başlığını taşıyan şiirde savaşta harabeye dönmüş evinin başında kahramanın hissettikleri, tasvir edilmiştir. “Zgarište” ateşte yanmış anlamlarına gelir. Savaşta düşman her yeri, her şeyi yakmıştır. Ateşe verilmiş ve harabeye dönen evinin başında kadın bulunduğu zaman ile geçmiş zaman arasında gidip gelmektedir. “Ev” kavramı sadece maddi anlamlarla açıklanamaz. Çünkü insanlar yaşadıkları mekânla zaman içerisinde bütünleşirler. Hatıraları, o evde yaşadıkları, onun benliğini oluşturur. Ev, bireyin yaşamını kapsayan geçmişini saklayandır. Mekânla, nesnelere ve insan arasında zamanla güçlü bir bağ oluşmuştur. *“Mekân, insanın insanla, insanın nesneyle ve nesnenin nesneyle olan aralıklarının, uzaklıklarının ve ilişkilerinin üç boyutlu bir anlatımıdır.”* (Erdönmez, Akı, 2005:69) Öyle ki, insanoğlu bunları kaybetmemek için zaman zaman çatışmaya girmiştir. Savaşların, kavgaların bir nedeni de budur. Kaybetmemek için canını feda etmeyi göze aldığı olur. Bağlayıcı özellikler olup birey mekânla duygusal bağ kurar.

Şiirdeki kişi, harabeye dönmüş ve gözlerinin önünde yanıp küçücük bir kuş yuvası haline dönmüş evinden geri kalanlara sarılmaktadır. Ancak bu sarıldıkları aslında geçmiş hayatıdır. Gençliğine gitmekte hatıralarını canlandırmaktadır. Aynı zamanda şaşkınlık içerisinde. Tüm hayatı küçücük bir harabeye sıkışmıştır. Kahraman, gördükleri karşısında tezatlıklar yaşamaktadır. Geçmiş-şimdi, gerçek-hayal dünyası arasında kalmıştır. Acı ve hüznün bir aradadır. Yanan eviyle birlikte kocaman hayatı küçülmüş, yok olmuştur. “Grlim te srušenu, Grlimsvojprošliživot” mısralarında harabeye dönmüş evine sarılırken aslında geçmiş hayatına sarılmaktadır.

Ruka, April, Maj 1992

Ruka nije htjela

Da piše.

Ponašala se kao

Uvrijeđeno pseto.

Savijala se,
Uz tijelo pripijala se.
Ruka dobronamjerna šapa
Da li nije shvatala
Ili nije htjela da ostavi trag
O onome što mozak, oko i uho
Počinjalo je da shvata.
Ruka veličanstvena,
Šapa moći i nemoći
Što i u sljepoći
Vidsvoj ima

Bisera Alikadić

El, Nisan, Mayıs 1992

El yazmak istemedi,
Kızmış köpek gibi
Bükülmüş,
Vücuda yapışmış,
El, iyi niyetli pati
Anlamıyormuymuş
Ya da işaret bırakmak istememiş.
Beynin, gözün ve kulağın anlamaya
Başladığı şeyi.
Muhteşem el,
Güç ve zayıflık patisi,
Körlüğün içinde
Görme yeteneği var.

Bisera Alikadić'e ait olan *Ruka* adlı şiir, 1992-1995 yılları arasındaki Bosna savaşını anlatmaktadır. Kadın şair, kendisini kızgın bir köpeğe benzetmektedir. Köpek kızıdır ancak çaresizdir. El, gördüklerini yazmak istememektedir. Aslında *el* muhteşem bir organdır. Öyle ki; karanlıktaki şeyleri dahi görme yeteneği vardır. İnsanın elleri sayesinde de görebildiğini ifade etmektedir. Buradaki el kişileştirilmiş ve ona ruh verilmiştir. El, her şeyi görmüştür ve sonraki zamanda hatırlanacak hiçbir şeyi kaleme almak istememektedir. Çünkü savaştan geriye hiçbir hatıranın kalmaması gerekir.

Kadın şair, tezatlıklar içerisinde. El, hem çok güçlü hem de çok zayıftır. Güçlüdür; çünkü insanoğlu hayatındaki çoğu şeyi onun sayesinde yapmaktadır. Zayıftır; çünkü savaşı durduramamıştır. Güçlü el şimdi zayıf, çaresiz, bükülmüş vücudun görünmez bir parçası olmuştur. Görünmek istememektedir. Elin vücuda yapışıp kalması aslında kadın şairin, gördükleri manzara karşısında sadece durup kalması ve hiçbirşey yapamamasını ifade eder. Aslında şiir yazan, sanat yapan yaratıcılık

gücü olan bu eller, bu sefer hiçbir şey yazmak istemiyordur. Şairin en önemli silahı olan yazmayı şair gerçekleştirmek istemiyordur.

Izbjeglice

U zamjenu za stan
zimi dobiju po dvije deke.
umjesto lične katre
izbjeglički karton u kom stoji
da mogu koristiti uspinjaču,
uz redovnu ovjeru.
nemaju adrese, tek
komad zemlje
na kome u tom trenutku stoje.

Sarajevo, novembar 1992. Nermina Omerbegović

Göçmenler

Ev karşılığı iki battaniye alırlar,
Kimlik yerine.
Sadece teleferik kullanabileceğine dair,
Bir göçmen kimlik verirler,
Zamanında onaylı.
Adresleri yok,
Sadece o anda üzerinde durdukları
Bir toprak parçası.
Sarajevo, Kasım 1992

1964 yılında doğan Nermina Omerbegović, şair ve gazetecidir. Bosna Federal Haber BIH- FENE Ajansında çalıştı. Oslobođenj gazetesinin kültür köşesinde şiir ve edebiyat kritiği yaptı. Şair, "Izbjeglice" (Göçmenler) adlı şiirinde şair Bosna'daki savaştan dolayı Saraybosna'yı terk etmek zorunda kalan Boşnakları konu almıştır. Göçmen, kendi ülkesinden ayrılarak başka ülkeye giden kimse demektir. Balkanlar, savaşın eksik olmadığı bir bölge olmuş sürekli göç dalgaları yaşanmıştır. Geçmişteki Bosna-Hersek'te 1913 yılında basılan "Muallim" adlı gazetede de göç konusu işlenmiş ve dergide yayımlanan "Göç" adlı bir şiirde anlatılmıştır. Görüldüğü gibi aradan yüzyıl geçmiş olmasına rağmen yine Balkanlarda bir savaş ve yine göçün anlatıldığı şiirler yazılmıştır. Bunlardan en son göç dalgası ise 1992 yılındaki Bosna savaşı sırasında yaşanmıştır. Binlerce insan topraklarını, evini terk etmiş, başka bir ülkeye sığınmak zorunda kalmıştır. Şiirde göçmenlerin evi barkı yoktur sadece iki battaniyesi vardır. Sahip olduğu kimliği de diğer insanların sahip olduğu haklara sahip değildir. Kimliklerin de sürekli onaylanması gerekir. Her yere seyahat hakları da yoktur. Hayatı kısıtlı ve sınırlı yaşamaktadır. Aslında kimliksizdirler. "Nemaju adrese, tek komadzemlje" sahip oldukları tek şey "komadzemlje" bir parça kara toprak ve bir bataniyedir. Üzerinde durdukları kara parçası aynı zamanda sahip oldukları şeylerin azlığının da sembolüdür. İsimsiz ve görünmezlerdir.

Moja Soba

Ćilim – vuna sto posto: ručni rad.
Poklon od komšinice.
Našla je nanjemu
(vrativši se s odmora u Baškoj Vodi)
umrlog muza.

Vitrina od punog drveta: rezbarena.
U kući naših prijatelja,
Jedirio nju
(davnog ratnog jutra)
Geleri nisu dokrajčili.
Krevet presvucen plišem: talijanski dizajn.
Nanjemu se,
(od umora i bolesti)
Ubio nedavno mamin brat.
Na krevetuja. Mirna. Dišem. **AdisaBasić**

Odam

Kilim - yüzdeyüz yün: el yapımı.
Komşunun hediyesi.
Üzerinde tatilden döndüğünde ölü kocasını buldu.
Vitrin ahşaptan, işlemeli.
Arkadaşımızın evinde bir tek onu
Bombalar mahvetmemişler.
Yatak kumaşla kaplamalı: İtalyan dizaynı.
Annemin kardeşi hastalık ve yorgunluk yüzünden
Üzerinde öldürmüş kendini.
Ben yataktayım.
Sakin,
Nefes alıyorum.

Adisa Basić'in „Moja Soba“ adlı şiirinde, kadın kahraman küçük dar bir mekân olan odasını anlatırken anlatımın arka yüzünde savaşın geriye bıraktıklarını görürüz. Kilimin tasviriyle başlayan şiirde nesnelere, insanlar ve savaş arasında bağlantı kurulmuş. Eşyaların özellikleriyle savaşın sonuçları biraradadır. Önce eşyanın özelliğini anlatmakta odasında ise aynı eşyanın neye tanıklık ettiğini söylemektedir. Kilim yünlü bir kilimdir. Ancak daha da önemlisi arkadaşının eşinin savaşta bombalanma sonucu üzerinde öldüğü bir kilimdir. İşlemeli ahşap bir vitrin vardır. Ancak bu vitrin odada savaşa karşı dayanmış ayakta kalmış tek eşyadır. Şair, vitrinden sonra odadaki yatağa geçer. Yatak, İtalyan kumaştan ve işlemelidir. Ancak bu yatak ölüm yatağıdır. Kahramanının dayısının

savaşa dayanamayıp intihar ettiği hayatını sonlandırdığı yataktır. Şiirde sadece bombaların yok ettiği hayatları konu etmemiştir Aynı zamanda savaş sırasında yaşama umudunu kaybetmiş hayatlarından vazgeçmiş intihar etmiş insanları da konu edinerek savaşın başka bir yüzünü de anlatmaktadır. İntihar, bireyin amaçlı ve bilinçli olarak kendisine zarar vermesidir.

“Durkheim, 1897'de intiharı tümüyle toplumsal bir olgu olarak ele almıştı. Toplumsal yapıdaki olumlu ya da olumsuz değişiklikler, intihar oranlarının artmasına, toplumsal bütünleşme durumları ise azalmasına neden olmaktadır. İntihar oranlarının ve biçimlerinin toplumdan topluma değişmesi, hatta aynı toplumun değişik kesimlerinde saptanan yöntem ve sayı farklılıkları, toplumsal olguların intiharları etkilediğini gösterir.” (Ekici ve diğ. 2001:205)

İntihar teşebbüsünde bulunan birey, umutsuzluk içerisindedir. *“Ringel intihar eden bireylerde özel bir klinik tablonun varlığını savunmuştur. “Presuidal Sendrom” diye isimlendirdiği bu tablo bireysel yetersizlik, umutsuzluk, olumsuz yargılar ve kişilerarası ilişkilerde çekilme halini içerir. Ölüm düşüncesi giderek yoğunlaşarak intihar planları eyleme dönüştürülür. Schneidman’a göre; intiharların maksadında bir çözüm arayışı vardır. Ana hedef şuurluluğun geçici olarak ortadan kaldırılmasıdır. Bu durumlarda, emosyonel olarak umutsuzluk ve yardımsızlık hâli bulunmaktadır.”* (Harmancı, 2015:2)Tanık olduğu intiharı anlattıktan sonra aynı yatakta sakın yatan kahraman halen nefes aldığını vurgulayarak henüz yaşadığını belirtmektedir. Aynı zamanda içinde bulunduğu zıtlığı ölüm ve yaşam arasındaki sınırın ince olduğunu da vurgulamaktadır.

Sonuç

İlkçağlarda kabileler arasında var olan çatışma, savaş devletlerin kurulmasıyla ordularla savaş hâli devam etmiştir. Savaşların nedenleri farklı olsa da temelde kazanmak üzerine kuruludur. Yüzyıllar boyunca savaşın eksik olmadığı Balkan topraklarında 1992 yılında yaşanan Bosna savaşı pek çok trajedinin yaşanmasına sebep olmuştur. Savaşı yaşayan insanlar travmalar yaşamış uzun süre savaşın olumsuz etkilerinden kurtulamamışlardır.

Sanatçılar, zaman zaman savaştaki zaferleri zaman zamanda savaşın trajedilerini eserlerine konu etmişlerdir. Bosnalı kadın şairler, şiirlerinde insanların yaşadığı umutsuzluğu, çaresizliği işlemişlerdir. Bisera Alikadić, Adisa Basić, Nermina Omerbegović, şiirlerinde savaş sonrası insanların evsizliğini, geçmişlerinden kopuşlarını, vatanından uzak kalışlarını, yabancı topraklarda yeni hayata başlamak zorunda kalışlarını dile getirirler.

Kaynakça

- 📖 Arısoy, İbrahim Alper, “Balkan Paradoksu: Bir Parçalanma ve Bütünleşme Alanı Olarak Güneydoğu Avrupa”, Avrasya Etüdü, 43/(2013):79-104.
- 📖 Berktaş, Fatmagül, “Kadınların İnsan Haklarının Gelişimi ve Türkiye”, Sivil Toplum Kuruluşları Eğitim ve Araştırma Birimi İstanbul Bilgi Üniversitesi, Sivil Toplum Konferans Yazıları No:7,2004.
- 📖 Demirbaş, Çağrı Emin, “Haklı Savaş Öğretisinin Fikri Temelleri Üzerine Bir İnceleme”, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 31, 2017, Sayı:4 895-921
- 📖 Todorova Maria, Balkanları Tahayyül Etmek, İletişim Yayınları, 2015.
- 📖 Vešović, Marko. Da je barem devedesettreća (decenija i pobosanskohercegovačkogpjesništva).Sarajevo; Dobra knjiga, 2009.
- 📖 Yalvaç, Faruk, “Hegel, Dünya Tarihi ve Özgürlük Mücadelesi Olarak Uluslararası İlişkiler”, Uluslararası İlişkiler, Cilt 6, Sayı 21 (Bahar 2009):3-37.